

у регіону. З ініціативи воєводського туристичного осередку в м. Луцьк було створено у повітовому відділі м. Кременця і в садибах гмін туристично-інформаційні осередки. Завданнями таких осередків були: забезпечення комфортного перебування туриста на території, яким опікувався відповідний осередок, що включало проживання, харчування та переміщення по території. Така сітка пунктів була організована по всій території Волині й, зокрема, активізувалася робота з обладнання такого пункту в Кременці.

До обов'язків товариств також входило прокладання нових водних і наземних маршрутів, створення та обладнання стоянок – сховищ для туристів.

Волинське краєзнавче товариство протягом досліджуваного нами періоду брало участь у шести з'їздах: Загальнопольському з'їзді підтримки розвитку туризму і туристичного промислу, що відбувся 17 березня 1931 р. у Варшаві, а також на з'їзді референтів туризму, який проходив у Тернополі 2–3 липня 1931 р., і двох загальних з'їздах відділів Польського краєзнавчого товариства в Рівному та Сарнах. Представники Волинського краєзнавчого товариства були учасниками конференції з питань навчання платних екскурсиводів, що проходила 13 грудня 1931 р. у Варшаві на базі Польського краєзнавчого товариства, відвідали ювілейний – 25-й – з'їзд делегатів Польського краєзнавчого товариства, що був організований 12 квітня 1932 р. Члени Волинського краєзнавчого товариства протягом 1934–1936 рр. провели сім засідань секції лижників, одне – секції охорони природи, два – туристичної, два – пропагандової, два – секції човнярів, одне – скансенової [5, с. 156].

Фахівцями товариства було організовано ряд курсів. Одні з них, на які записалося 11 осіб, проводилися у період з 13 по 19 травня 1931 р. для екскурсиводів із водних шляхів. Після підбиття підсумків стосовно успішності навчання бажаних було зафіксовано, що курси закінчили вісім осіб. Було також проведено

чотири курси для любителів лижного спорту. Планувалась організація навчального курсу для екскурсиводів, нові курси для лижників і розроблялася програма спортивних змагань.

Перспективними напрямками є проведення подальших досліджень щодо ролі громадських організацій у становленні та поширенні туристичної, спортивно-масової діяльності.

Джерела та література:

1. Державний архів Волинської області; 2. Державний архів Рівненської області; 3. Боровський В. До історії Українського «Пласту» на Волині / В. Боровський // Літопис Волині. – 1972. – № 10-11. – С. 31-41; 4. Волинське Слово. – 1937. – 7 січня; 5. Завадська О. Діяльність краєзнавчих товариств у сфері туризму в 1921–1939 рр. на території Волинського воєводства / О. Завадська // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. – Серія Історичні науки. – Луцьк: РВГ «Вежа», 2007. – С. 156-170; 6. Левчанівська І. Дозвілля учнів української гімназії (1925-1931 рр.) / І. Левчанівська // Роде наш красний... (Волинь у долях краян і людських документах). – Том. I. – Луцьк: Вежа, 1996. – 420 с.; 7. Українська нива. – 1931. – 1 лютого.

Ivan Tsybalyuk

Sport and Mass Activities of Voluntary Organizations in Volyn (1921-1939)

The article highlights the process of forming travel, sports and mass gymnastic centers. It attempts to analyze the activities of a number of cultural and educational NGOs in the dissemination of physical culture and tourism during the Second Commonwealth (Rech Pospolita) in 1920-1930. The author pays much attention to ways and methods of forming tourist routes, organizing sports events, various tourist excursion round the historical and cultural territories of Western Ukraine.

Key words: sporting societies, voluntary organizations, tourism, excursions, Volyn.

© Михайло Чучко
(м. Чернівці)

ЕТНОДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ НА БУКОВИНІ в першій половині ХХ - на початку ХХІ ст.

У статті розглядаються проблеми статистико-демографічної характеристики населення буковинського краю в першій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Аналізуються та узагальнюються наявні статистичні дані (переписи періоду входження історичної Буковини до складу Румунського королівства, повоєнної доби та періоду демократії). На основі переписів населення визначається частка українців та румунів в загальній масі жителів краю. Розглядаються питання впливу міграцій на чисельність місцевого українського етнічного елементу. Також вивчається ситуація з українською меншиною в Сучавському повіті Румунії.

Ключові слова: Буковина, етнодемографічна ситуація, статистико-демографічна характеристика, населення, українці, румуни, Сучавський повіт.

Вивчення етноконтактних регіонів, зокрема таких як історична Буковина, продовжує залишатися актуальною проблемою історичної науки. Прикордонне розташування цієї землі на межі східнослов'янського та східнороманського етнічних масивів, а також наявність зон змішаного проживання українців та румунів (як автохтонного населення Буковини), зумовлюють зосередження уваги на дослідженні питання етнодемографічної ситуації в краї, особливо щодо періоду першої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Проблеми статистико-демографічної характеристики населення Буковини за молдавської та австрійської доби вже досить докладно вивчалися [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 14; 15; 18; 19; 20; 22; 25; 27; 29; 30; 31; 32; 34; 36; 37; 38; 40; 41]. Частково вивчалася також

питання етнодемографічної статистики на Буковині у міжвоєнний та повоєнний час [13; 17; 18; 21; 23; 24; 29; 39; 42]. Проте ці дослідження варто поглибити, хронологічно розширивши їх до початку ХХІ ст., що і буде метою даної розвідки.

Завдання дослідження полягають в аналізі та узагальненні наявних статистико-демографічних матеріалів, а також у визначенні частки українців та румунів в загальній масі населення краю в першій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Після розпаду Австро-Угорської монархії в листопаді 1918 р. румунські війська під приводом відновлення порядку зайняли територію Буковини. На «Генеральному конгресі Буковини», який відбувся 15/28 листопада 1918 р. у Чернівцях в резиденції Буковинських митрополитів з ініціативи румунських політиків, було прийнято рішення про те, що «Буковина в своїх кордонах між Черемошем, Колачином та Дністром безумовно і навки об'єднується з королівством Румунія» [28, с.30]. 19 грудня 1918 / 1 січня 1919 р. король Фердинанд оприлюднив Декрет-закон про визнання об'єднання буковинського краю з Румунією. Протести українських політичних діячів в рахунок не бралися [28, с.31].

Щоб довести право Румунського королівства щодо території Буковини на основі етнічної статистики, вже у 1919 р. румунська адміністрація провела в краї перепис населення. Чернівецький історик І.Піддубний, посилаючись на офіційні результати перепису, оприлюднені румунською владою в газеті «Голос Буковини», зазначає, що в 1919 р. на Буковині мешкало 368149 румунів, 225605 рутенів (українців), 52914 німців, 23301 поляків, 43655 євреїв, 10182 угорців, 282 вірменів та 3500 осіб інших національностей. Загалом у краї налічувалось 727588 жителів. Отже, за словами І.Піддубного, порівняно з 1910 р. чисельність українців на Буковині скоротилася на 79 тис. осіб, а кількість румунів навпаки, зросла на 95 тис. чоловік [23, с.77]. Проф. В.Ботушанський подає дещо інші дані. Посилаючись на неурядову газету «Воля народу», він зазначає, що порівняно з 1910 р. кількість українців скоротилася на 90 тис. чоловік, а число румунів зросло на 100 тис. осіб [22, с.253]. В усякому разі румунська влада зманіпулювала даними перепису так, що при підрахунках у відсотковому відношенні румуни становили більш ніж 50% населення краю.

Але й такий стан речей мало задовольняв румунську адміністрацію, адже українське населення, хоч і в меншій кількості, все-таки фігурувало в державній статистиці Румунії. Бажанням Бухареста було, щоб українці якомога швидше асимілювалися. Ще 14 грудня 1914 р. на конференції у Бухаресті один із доповідачів під час свого виступу заявляв стосовно буковинських українців: «...ми не повинні їх боятися, тому що менше, ніж за 50-років – взявши Буковину – ми їх цілком румунізуємо» [25, с.141].

Як зазначає у своїх мемуарах учасник національно-визвольних змагань на Буковині Ю.Горбашевський,

цю «проблему «розв'язав» маршал Авериску 1920 року, заявивши, що жодних українців нема в північній частині держави. Це, мовляв, українізовані румуни. Висновок: треба їх перерумунізувати. І почалася румунізація. Більша частина Буковини насильницьки «вернулася» упродовж двадцяти років, до «рідної латинської матері» [1, с.32-33].

Не дивно, що наступна спроба провести перепис населення Буковини у вигідному для влади руслі, яку було зроблено в 1927 р., дала ще менше число українців, ніж перепис 1919 р. За підрахунками І.Піддубного, здійсненими на основі переписних матеріалів, що зберігаються в фондах Державного архіву Чернівецької області, на Буковині мешкало 819435 осіб. З них румуни налічували 439007 чоловік, а українці всього 92890 осіб. Цікаво, що в переписні відомості частина українців записана українцями (50283), а частина рутенами (42607) [23, с.78].

На зменшення кількості українського населення краю, крім похибок у переписах, впливали також міграційні процеси. Лише в 1926 р. з Буковини емігрувало 1840 чоловік [22, с.273]. Це були переважно українці з північних повітів краю.

Довільне поводження з даними переписів, у яких українців записано румунами, рутенами чи гуцулами, викликало протести української громадськості. Зокрема, в 1927 р. такий протест висловили депутати румунського сенату від української націонал-демократичної партії А.Лукашевич та Ю.Лисан [14, с.126].

Більш об'єктивні відомості про етнодемографічну ситуацію на Буковині містять матеріали загально-румунського перепису 1930 р. При його проведенні встановлювались етнічна належність та рідна мова переписуваного населення кожної провінції королівства Великої Румунії. Цей перепис показав, що станом на 29 грудня 1930 р. на Буковині мешкало 853009 осіб. У тому числі: 379691 румун, 11881 угорець, 75533 німці, 7948 росіян, 236130 рутенів-українців, 63 серби, хорвати, словенці, 133 болгар, 671 чехословаки, 30580 поляків, 12437 гуцулів, 92492 євреї, 23 греки, 1 албанець, 260 вірмен, 49 турків, 28 гагаузів, 2164 циган, 2317 представників інших національностей, 608 осіб не задекларували своєї національності [2, с.ХХVІІІ].

Характерно, що українське населення Буковини при переписуванні знову поділено на два окремі етноси, а саме на рутенів-українців та гуцулів. Останніх румунська влада визнавала за окрему, неспоріднену з українцями, націю. Однак цікаво, що гуцулами записалися лише 12172 жителі гірської Путильської волості Радівецького повіту та 3 особи (в передгірному селі Панка) у волості Флондорень Сторожинецького повіту [2, с.356, 430]. В той час як рутенами-українцями в Путильській волості записалося 7172 особи, а в Сторожинецькому повіті – 71503 [2, с.356, 430]. При цьому у таких гірських громадах Сторожинецького повіту, як Шипот над Сіретом, Рівня, Підзахаричі, Мариничі, Розтоки, Петраші, які австрійська статистика вважала гуцульськими, не було зафіксовано

жодного гуцула, а все населення записано як рутени-українці [2, с.430-432; 7, с.158, 167,168, 175, 178, 188]. Очевидно, справа тут полягала у різному ступені пробудження національної свідомості українського населення гірських громад. Її недостатній розвиток був на користь румунської влади. Румунські науковці переконували гуцулів, що вони є змішані нащадки куманів та слов'янізованих румунів і жодного стосунку до українців не мають.

Про значно більшу кількість українського населення, ніж подано у графі «національність», свідчить графа «рідна мова». Характерно, що рутенську (українську) мову за рідну визнала 280651 особа, що значно перевищує загальну кількість рутенів та гуцулів, які нею володіли (гуцульський діалект у переліку відсутній) [2, с.ХХІХ]. Прості підрахунки дозволяють виявити 32084 чол., для яких українська мова є рідною, але вони українцями не записані. Зате з 379691 чол., записаних румунами, лише 350901 визнали за рідну мову румунську [2, с.ХХІХ]. Отже, навіть при найбільш загальних підрахунках українців на Буковині, виходячи із даних перепису, повинно би бути 280651 чол.

У вересні 1939 р. почалася Друга світова війна і частини Червоної армії, згідно пакту Ріббентропа – Молотова, зайняли східну частину Польщі – Галичину. А влітку 1940 року Радянський Союз вирішив скористатися досягнутою роком раніше домовленістю з Німеччиною (зокрема, пунктом секретного протоколу щодо інтересу СРСР до Бессарабії). 26 червня радянське керівництво висунуло Румунії ультиматум щодо термінової евакуації Бессарабії, а на додачу й північної частини Буковини. Водночас Радянський Союз почав підтягувати до кордону з Румунією війська. 28 червня об 14 годині за московським часом частини Червоної Армії і прикордонних військ перейшли радянсько-румунську демаркаційну лінію на всьому протязі Бессарабії і північної частини Буковини. Загалом зайняття 28 червня північної частини Буковини та Бессарабії підрозділами радянських прикордонників та радянських військ проходило без серйозних ексцесів.

Внаслідок «Прутського походу» 1940 р., а саме так назвав цю акцію радянський генштаб, доти єдина Буковина була розділена на північну і південну. При встановленні нового кордону з Румунією мало місце порушення етнічного принципу розподілу території краю. Через це значна кількість населених пунктів з переважно українським населенням залишилася в Румунії, нагомість до України відійшли населені румунами м.Герца та ще ряд сіл з румунським населенням [28, с.33-37, 61, 63; 8, с. 252-256].

Лінію радянсько-румунського кордону проведено по периметру від найбільш південної точки тодішньої Станіславської області до ріки Прут. До Радянського Союзу відійшла частина території Буковини з 474617 чол. населення, а в Румунії залишилось до 5 тис. км² і 300 тис. чол. [28, с. 37; 14, с.181].

Одразу після набуття території Північної Буковини

й Бессарабії, перед радянським керівництвом постало питання про адміністративно-територіальне оформлення цих земель. 4 липня 1940 р., згідно з Рішенням Президії Верховної Ради УРСР, було з північної частини Буковини створено Чернівецький повіт, а із північної частини Бессарабії, заселеної переважно українцями – Хотинський повіт. Проте постало питання про розмежування на сході, де Хотинщина межувала з новостворюваною на основі території Молдавської АРСР і Бессарабії Молдавської РСР. Партійне керівництво останньої з середини липня 1940 р. пропонувало прилучити до УРСР лише північну частину Хотинського повіту. 1–7 серпня 1940 р. питання про розмежування як і питання про утворення МРСР розглядалося на VII сесії Верховної Ради СРСР. При розподілі Хотинщини між Україною і Молдавією дотримання етнічного принципу було в основному досягнуто [8, с.256]. 7 серпня 1940 р. Президія Верховної Ради СРСР видала указ про створення у складі Радянської України Чернівецької області із включенням до неї території Чернівецького та більшої частини Хотинського повітів (до МРСР відійшли лише Єдинецька, Бричанська, Липканська і частина Окницької волості, в котрих проживало 142949 осіб). Хоча ідеального етнічного розмежування цілком досягти не вдалося з огляду на змішаність населення історичної Хотинщини, кордон, який тоді визначився між Чернівецькою областю Радянської України і Радянською Молдавією як адміністративний, надовго закріпив чітку і незмінну лінію розмежування двох тодішніх республік СРСР. Таким чином у 1940 р. більшість земель, населених українцями, були об'єднані в одне ціле у складі тодішньої Української Радянської Соціалістичної Республіки. Проте потрібно визнати, що обставини та форми цього об'єднання, яке здійснило політичне керівництво Радянського Союзу були далекими від норм міжнародного права [28, с.38-39].

Становлення нової системи, що супроводжувалось нищенням звичного способу життя, спонукало представників різних етносів краю до еміграції. В 1940 р. через спеціальну репатріаційну комісію на Захід виїхало 45 тис. німців та представників інших етнічних спільнот, що записалися німцями. В їх числі край покинули близько 4 тис. українців, в основному інтелігенція та священники. Внаслідок масової депортації «ворожих елементів» напередодні радянсько-німецької війни з області було вивезено на Схід 10 тис. осіб [8, с.258-259].

Під час війни 1941-1945 рр. Чернівецька область зазнала значних матеріальних та людських втрат. На 1 січня 1945 р. тут налічувалося 567000 чоловік, що на 308000 осіб менше, ніж станом на 1 січня 1941 р. Рятуючись від радянської репресивної машини, в 1945-1946 р. по лінії міждержавного обміну населенням з області виїхали до Румунії та Польщі 33 тис. осіб. В той же час з різних регіонів СРСР у Чернівецьку область прибуло 53690 переселенців.

Відбився на демографічних показниках

області й голод 1947 р. Наслідки посухи 1946 р. та хлібозаготівельна політика радянської влади призвели до того, що Чернівецька область мала друге місце в Україні за смертністю дітей віком до 1 року (217 смертей на тисячу осіб) [8, с.267].

Міграційна політика радянської влади призвела до значного збільшення в області кількості росіян (з 5992 осіб у 1946 р. до 51268 у 1959 р.) [8, с.265-271]. У цей час кількість українців зросла у 1,5 рази, а румунів і молдаван – у 1,2 рази. Варто зауважити, що процес зросійщення охопив головним чином міста Чернівецької області, особливо обласний центр. У сільській місцевості цей процес мав менші масштаби.

За даними перепису населення 1970 р. в Чернівецькій області проживало 844877 осіб. З них українців було 581109 (68,8%), румунів – 84878 (10,1%), молдаван – 7890 (9,3%), росіян – 53364 (6,3%), євреїв – 37459 (4,4%), поляків 5275 – (0,6%), білорусів – 2201 (0,3%), представників інших національностей 2211 (0,3%).

У період між переписами 1970 та 1979 р. кількість населення області зросла до 896508 осіб. Відбулися певні зміни у національній структурі населення. Так, до прикладу, зріс відсоток представників таких національностей, як українців – до 70,2% (629125 осіб), молдаван – 9,5% (85027), росіян – 6,6% (59256), румунів – 10,1% (90485), поляків – 0,6% (5438), білорусів – 0,2% (2309), представників інших національностей – 0,3% (2587). За цей період значно зменшився відсоток єврейського населення в області – до 2,5%, а чисельність євреїв складала 22281 особи [18, с.79-80].

Останній перепис населення, проведений в Радянському Союзі 1989 року, відобразив у Чернівецькій області збільшення кількості населення (940801 особа), а також відсотку українців – 70,8% (666095), румунів – 10,7% (100317), росіян – 6,7% (63066), білорусів – 0,3% (28640), представників інших національностей – 0,3% (2771). У період між переписами так само продовжував зменшуватися відсоток єврейського населення – до 1,7% або 16469 осіб. Почала зменшуватися й частка молдаван. У 1989 р. представників цієї національності в області проживало 84519 особи, тобто 9,0 %. Всього за даними перепису 1989 року на території Чернівецької області проживали представники 69 національностей, що свідчить про її поліетнічність [17, с.57; 8, с.291-292; 18, с.80-81].

24 серпня 1991 р. Україна проголосила державну незалежність. Політичні, соціально-економічні та інші обставини значною мірою вплинули на формування національної структури населення Чернівецької області. Починаючи з 1994 р. загальна чисельність її жителів стала зменшуватися.

Проведений 5 грудня 2001 року Всеукраїнський перепис населення засвідчив, що в Чернівецькій області загалом мешкає 922800 осіб. Постійне населення становило 919 тис. осіб. Порівняно з 1989 р. кількість жителів області зменшилася на 15200 осіб [21, с.3]. На території Чернівецької області проживали представники близько 80 націй та

народностей. Більшість населення становили українці. Їх налічувалося 689 тис. осіб (74,7%). Значну частку жителів склали румуни – 114,6 тис. (12,4%) та представники інших націй – 7,7 тис. (0,8%). Відсоток населення інших національних груп відповідно до перепису 1989 р. зменшився. Так, кількість молдаван впала до 7,3 % (67,2 тис осіб), росіян – 4,1 % (37,9), євреїв – 0,15 % (1,4), поляків – 0,4% (3,4), та білорусів – 0,16 % (1,5) [18, с.81; 24].

Станом на 1 липня 2010 р. в Чернівецькій області, за оцінкою статуправління, проживало 903,8 тис. осіб, з них 42% мешкало в міських поселеннях, 58% – в сільській місцевості. Чисельність населення області становила 2% від загальної чисельності населення України. Область посідає останнє місце серед регіонів України за територією та чисельністю населення та п'яте місце за його щільністю [16].

По-іншому склалася етнодемографічна ситуація в південній частині Буковини, яка після 1940 року залишилася в складі Румунського королівства як Сучавський повіт. У 1948 р. до влади в Румунії прийшли комуністи. 25 січня 1948 р. нова комуністична влада провела в країні перший в повоєнній історії країни перепис населення. Згідно з його результатами в Сучавському повіті проживала 439.751 особа. Відповідно до перепису 21 лютого 1956 р. кількість жителів повіту зросла до 507.674 чол. За переписом 15 березня 1966 р. в Сучавському повіті мешкала 572.781 особа. Перепис 5 січня 1972 р. відобразив збільшення населення повіту до 633.899 жителів.

У грудні 1989 р. в Румунії відбулася антикомуністична революція. Після відносної нормалізації ситуації в грудні 1989 – січня 1990 р. демократична влада вирішила провести 7 січня 1992 р. перший після революції перепис населення. Згідно з його даними в Сучавському повіті проживало 701.830 осіб.

Проблеми перехідного періоду суттєво вплинули на демографічну ситуацію в Румунії, в тому числі й в Сучавському повіті. Зокрема, перепис 18 березня 2002 р. показав зменшення числа жителів повіту до 688.435 осіб. Лише у 2006 р. стало спостерігатися зростання числа жителів Сучавського повіту. Їх число збільшилося до 705.730 чол. [33; 35; 39].

Певний відсоток серед мешканців південної частини Буковини становили українці [42]. Хоча національна політика влади соціалістичної Румунії була щодо них не вельми сприятливою і нагадувала довоєнні часи. В сучасній Румунії демократична влада так само не виявляє прихильності до справи збереження українською меншиною своєї національної ідентичності.

У національному складі Сучавського повіту цілком переважають румуни (97,8% в 1992 р.). На другому місці за чисельністю населення є українці. Їхня частка у повіті Сучава становить – 1,4%. Більше всього українського населення проживає в сільській місцевості (68%). Компактно українці проживають у трьох сільських населених пунктах на кордоні з

Україною (Ульма – 1130 осіб, Извореле-Сучевей – 987, Калафіндешть – 917).

Щодо кількості українського населення в повіті, то точних відомостей немає. Різні джерела наводять показник 30, 50 або навіть 100 тис. осіб. За останнім переписом 1992 р. в Сучавському повіті налічувалося 9549 українців. За кількістю українського населення повіт Сучава посідає друге місце в країні після Марамурешського повіту, де проживає 36685 чоловік, або 55,8% українців Румунії [13, с.9-10].

Не зважаючи на те, що останнім часом (особливо після 1995 р.) посольство України в Румунії зробило чимало для реукраїнізації території Сучавського повіту, низький відсоток української інтелігенції, відсутність національно-духовної стійкості та належного національного виховання зумовили прогресуючі процеси румунізації української меншини південної частини Буковини. Зокрема, згідно з переписом 2002 р. в Сучавському повіті українцями себе вважали вже 8.506 осіб. Хоча за неофіційною статистикою там мешкає понад 110 тис. українців і членів мішаних українсько-румунських сімей [39; 42].

Таким чином, незважаючи на розбіжності в даних матеріалів статистико-демографічного обліку стосовно кількісного співвідношення українського та румунського населення на Буковині в різні історичні періоди, у першій половині ХХ – на початку ХХІ ст. ці дві етнічні спільноти як раніше становили, порівняно з іншими національностями краю, домінуючу більшість. Причому українці продовжували кількісно переважати в північній частині краю, а румуни в південній. При цьому східнороманське населення Чернівецької області (румуні і молдавани) чітко зберігає свою національну ідентичність, а українська меншина Сучавського повіту, в силу ряду причин, поступово її втрачає та асимілюється.

Джерела та література:

1. Горбашевський Ю. Битва за Буковину. Мої спогади про драму українців під окупаціями чужинців / Ю.Горбашевський. – Чернівці: ВАТ «Чернівецька обласна друкарня», 2003. – 220 с.; 2. Recensamentul General al populației României din 29 Decembrie 1930 / Publ. De Dr. Sabin Manuila. – Bucuresti: Tiparitul Monitorul oficial Imprimerie Nationala, 1938. – Vol. II. – СІХ+780 р.; 3. Rohrer J. Bemerkungen auf einer Reise von der Turkischen Grenze über die Bukowina durch Ost- und Westgalizien, Schlesien und Mahren nach Wien / J. Rohrer. – Wien: Bey Anton Pichler, 1804. – VI+311 с.; 4. Schlozer A.L. Briefwechsel meist historischen und politischen Inhalts / A.L. Schlozer. – Göttingen: Im Verlage der Vandenhoeck'schen Buchhandlung, 1781. – Achter Theil. – Heft XLIII-XLVIII. – 392 с.; 5. Topographische Beschreibung der Bukowina mit militärischer Anmerkung von Major Friedrich von Mieg / Herausgegeben von Dr. Johann Polek / Mieg Friedrich von. – Czernowitz: Druck von Hermann Czopp, 1897. – 38 с.; 6. Баладыженко К. Буковина («Зелена Русь») и ее прошлое / К. Баладыженко. – Петроградъ: Типография Бр. В. и И. Ленникъ, 1915. –

50 с.; 7. Буковина. Загальне краєзнавство: частина ІХ. Топографічний опис населених пунктів // Зелена Буковина. – 2000. – №1-2. – С. 81-200; 8. Буковина: історичний нарис. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416 с.; 9. Воскресенській Гр.А. Православные славяне въ Австро-Венгрии / Гр.А. Воскресенский. – С.-Пб.: Издание С.-Петербургского Славянского благотворительного общества, 1913. – 205 с.; 10. Де-Витте Е. Буковина и Галичина. Путевые впечатления (с историческими очерками). Лето 1903 г. / Е. Де-Витте. – Киев: Типо-литография Г.Т.Мейндера, 1904. – 249 с.; 11. Димир В., Стэжару Д. Под гнетом румунских бояр / В. Димир, Д. Стэжару. – Москва: Воениздат. – 1932. – 48 с.; 12. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ - початку ХХ ст. / Олександр Добржанський. – Чернівці: Золоті литаври, 1999 – 574 с.; 13. Дубовіч І. Проблеми соціально-економічної географії північно-східного регіону Румунії (повіти Сучава і Ботошань): автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка / Іон Дубовіч. – Л., 2000. – 18с.; 14. Жуковський А. Історія Буковини / А. Жуковський. – Чернівці: Видавничка спілка «Час», 1993. – Ч. II. – 222с.; 15. Канюк В. Буковина в румунській неволі / В. Канюк. – Харків: Державне видавництво України, 1930. – 135 с.; 16. Кількість населення у Чернівцях та Чернівецькій області – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bukovina.biz.ua/news/10369>; 17. Кожолянко Г. Етнографія Буковини / Георгій Кожолянко. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – Т.1. – 384 с.; 18. Косташук І. До питання про етапи формування національного складу населення Чернівецької області / І. Косташук // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – Випуск 2 (10). – С. 76-81; 19. Купчанко Г. Буковина и ее русски жители. Книжечка для народа съ картою Буковины и многими образками / Г. Купчанко. – Вьдень, 1895. – 52 с.; 20. Купчанко Г. Нькоторыя историко-географическія свѣдѣнія о Буковинѣ / Г. Купчанко. – Киевъ: Типография М.П.Фрица, 1875. – 315 с.; 21. Мостіпака О. Серед українців найбільші селюки – буковинці / О. Мостіпака // Молодий буковинець. – 2003. – 3-9 січня; 22. Нариси з історії Північної Буковини. – К.: Наук. думка, 1980. – 340 с.; 23. Піддубний І. Населення Буковини за даними переписів міжвоєнного періоду та питання збереження національної ідентичності / І. Піддубний // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці: Прут, 2003. – Т.2. – С. 75-84; 24. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>; 25. Скорейко Г. Населення Буковини за австрійськими урядовими переписами другої половини ХІХ - початку ХХ ст.: історико-демографічний нарис / Ганна Скорейко. – Чернівці: Прут, 2002. – 220 с.; 26. Смаль-Стоцький Ст. Буковинська Русь. Культурно-історичний

образок / С. Смаль-Стоцкий. – Чернівці: 3 друкарні товариства Руська Рада, 1897. – 293 с.; 27. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809-1918. Історія австрійської імперії та Австро-Угорщини / А. Тейлор. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. – 267 с.; 28. Чучко М. К., Грябан В. В. Історія митної справи на Буковині (XIII – початок XXI ст.) / М. К. Чучко, В. В. Грябан. – Чернівці: Золоті литаври, 2009. – 272 с.; 29. Чучко М. Регіональні особливості етнотомографічної та конфесійної ситуації на Буковині в середині XIV – на початку XXI ст. / М. Чучко // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці: Прут, 2004. – Т. 1. – С. 124-139; 30. Bendella T. Die Bukowina im Konigreiche Galizien / T. Bendella. – Wien: H.F. Muller's Kunsthandlung, 1845. – 38 s.; 31. Bevolkerung der Bukowina – Населення Буковини / Переклад з нім. Ф. С. Андрійця, А. Т. Квасецького. – Чернівці: Зелена Буковина, 2000. – 160 с.; 32. Bidermann H. J. Die Bukowina unter Osterreichischer Verwaltung 1775-1875 / H. J. Bidermann. – Lemberg: Druck von Kornel Piller, 1876. – 85 s.; 33. INSSE. Populatia la recensamintele din anii 1948, 1956, 1966, 1977, 1992 si 2002: judete si medii; 34. Kaendl R. F., Manastyrski A. Die Ruthenen in der Bukowina / R. F. Kaendl, A. Manastyrski. – Czernowitz: Buchdruckerei H. Czopp, 1889. – I. Theil. – 87 s.; 35. Lista judetelor României după populatie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ro.wikipedia.org/wiki/Lista_jude%C8%9Belor_Rom%C3%A2niei_dup%C4%83_popula%C8%9Bie; 36. Manastyrski A. Die Ruthenen / A. Manastyrski // Herzogthum Bukowina in Wort und Bild. – Wien: Verlag von Eduard Beiyer, o/J. – S. 228-271; 37. Nistor I. Der Nationale Kampf in der Bukowina / I. Nistor. – Bucuresti: Institut de Arte Grafice «Carol Gobl», 1919. – 227 s.; 38. Polek J. Josep's II. Reisen nach Galizien und der Bukowina und Ihre Bedeutung fur letztere Prowinz / J. Polek // Jahrbuch

УДК: 94:338.43.01(477. 82),,19/193”

des Bukowinaer Landes-Museums. Sechster Jahrgang. – Czernowitz, 1898. – S. 25-140; 39. Recensamant Romania 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.clubafaceri.ro/info_articole/217_indici_statistici/1294/Recensamant+Romania+2002.html; 40. Sbiera I., Marian S. Fl. Die Rumanen / I. Sbiera, S. Fl. Marian // Herzogtum Bukowina in Wort und Bild. – Wien: Verlag von Eduard Beiyer, б/р. – S. 191-228; 41. Simiginowicz-Staufe L. A. Die Volkergruppen der Bukowina. Ethnographisch-culturhistorische Skizzen / L. A. Simiginowicz-Staufe. – Czernowitz: Buchdruckerei H. Czopp, 1884. – 203 s.; 42. Ucrainenii din România [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ucrainenii_din_Rom%C3%A2nia.

Mykhailo Chuchko

Ethnic and Demographic Situation in Bukovyna in the First Half of the 20th – Early 21st Centuries

The article deals with the problems of statistical and demographic characteristics of Bukovynian population in the first half of the 20th – early 21st centuries. The author analyzes and summarizes available statistics (census data of the period of joining the historical Bukovyna the Romanian kingdom, a postwar time and a period of democracy). On the basis of the census data a share of Ukrainian and Romanian citizens in this region was determined. The author also explains ethnodemographical peculiarities and as well as the question of interrelation of migratory people with local Ukrainian ethnic element. Some results of studies on the Ukrainian minority in Suceava region of contemporary Romania.

Key words: Bukovina, ethnic and demographic situation, statistics-demographic characteristics, Ukrainian people, Romanians, Suceava region.

© Ярослав Шабала
(м. Луцьк)

ВОЛИНСЬКЕ СЕЛО в першій третині ХХ ст.: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД АГРАРНИХ РЕФОРМ

У статті висвітлено перебіг столипінської аграрної реформи та реформи польського уряду у 1921-1939 рр. на Волині. Розкриваючи суть і зміст цих реформ, автор аналізує їх соціально-економічні наслідки, що дає можливість визначити їх ефективність, порушує питання можливості використання їх історичного досвіду в сучасних умовах.

Ключові слова: столипінська реформа, відруб, хутір, парцеляція, комасація, кооперація, капіталістичні відносини, ринок.

Аграрна історія України є однією із складових історії нашого народу. Її вивчення має не лише важливе науково-пізнавальне, а й практичне значення. Сьогодні, на двадцятому році незалежності, в Україні й досі не вирішено багато проблем соціально-економічного характеру. Особливо гостро стоїть питання реформування аграрного сектора і створення ефективної інфраструктури агропромислового ком-

плексу. Щоб швидше віднайти відповіді на виклики сучасності, ми повинні частіше звертатися до нашого історичного досвіду. В цьому контексті особливої уваги заслуговує аграрна історія Волині першої третини ХХ ст., адже волинське село за відносно короткий історичний період пережило кілька хвиль реформ і з кожної із них можна почерпнути певні уроки. Розкрити суть і зміст цих реформ, показати їх перебіг, проаналізувати найважливіші соціально-економічні наслідки – основна мета даної публікації.

Першою реформою ХХ ст., яка викликала суттєві зміни у волинському селі, була так звана столипінська аграрна реформа. Її започаткував іменний царський указ від 9 листопада 1906 року. «Про доповнення деяких постанов діючого закону щодо селянського землеволодіння і землекористування». Згодом було видано ще ряд документів, які визначили наступні напрями реформування: